

ΚΡΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΗΝ “ΤΕΤΑΡΤΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ” ΣΤΟ ΚΡΑΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

thessculture.gr/theatro/kritikes-theatro/kritiki-gia-tin-tetarti-diaستي-sto/

12 November 2021

THESSNA ..., ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΘΕΑΤΡΟΥ
By ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΧΑΤΖΗΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
10

Κριτική: Ευθύμιος Ιωαννίδης

Είναι κοινά αποδεκτό ότι ο Γιάννης Ρίτσος υπήρξε ο ποιητής που μέσα από τα ποιήματά του κατάφερε να «μιλήσει» στην ψυχή του λαού. Ο ιδιαίτερος τρόπος γραφής του, οι θεματικές και τα μηνύματα των ποιημάτων του, καθιστούν το έργο του διαχρονικό. Πολλές είναι βέβαια οι συλλογές του με αρκετά σπουδαία ποιήματα, αλλά ίσως μια από τις πιο ενδιαφέρουσες είναι η «Τέταρτη Διάσταση». Για την ακρίβεια η ποιητική συλλογή Τέταρτη Διάσταση του Γιάννη Ρίτσου αποτελεί το αμάλγαμα της ποίησής του. Είναι συλλογή της ώριμης ποιητικής περιόδου του, δηλαδή «των υψηλών συλλήψεων και των ευρηματικών μορφικών τρόπων του» και εκτείνεται χρονικά από το 1956 έως το 1974. Αποτελείται στην πρώτη της έκδοση (1972) από δεκαέξι ποιήματα με θεματική σειρά, ενώ στην έκτη έκδοση (1978) από δέκα επτά, αφού προστέθηκε η Φαίδρα, που γράφτηκε από τον Απρίλιο του 1974 έως τον Ιούλιο του 1975 και ήταν συγγενής με το γενικό κλίμα του τόμου

και ιδιαίτερα με εκείνο της Σονάτας του Σεληνόφωτος. Η συλλογή ξεκινά με τη Σονάτα του Σεληνόφωτος (1956), ποίημα που χάρισε στον Ρίτσο την ίδια χρονιά το Α' Κρατικό Βραβείο Ποίησης.

Το έργο

Ποια είναι όμως η «Τέταρτη Διάσταση», που έδωσε το όνομά της σε ολόκληρη συλλογή; Σύμφωνα με τον Ρίτσο, είναι ο χρόνος. Όχι όμως ο βιολογικός, αυτός που φθείρει, καταστρέφει και οδηγεί στο θάνατο. Πρόκειται για τον ιστορικό χρόνο, που ταλανίζει τον πρωταγωνιστή και τον βάζει να παλεύει με το παρελθόν ή το παρόν, ώστε «μετρώντας» τις πράξεις του να εξηγήσει τα αίτια που οδήγησαν στην ηθική φθορά του. Η ποίηση του Γιάννη Ρίτσου στην Τέταρτη Διάσταση αποτελεί ένα μορφολογικό χωνευτήρι που αξιοποιεί πολύτροπα εκφραστικούς τρόπους παραδοσιακούς και σύγχρονους και λέξεις λυρικές – ποιητικές και σκληρές – νατουραλιστικές, όλα, όμως, υποταγμένα στην ποιητική του βούληση.

Τα δέκα επτά ποιήματα, που απαρτίζουν την Τέταρτη Διάσταση κατά χρονολογική σειρά, είναι τα παρακάτω: Η Σονάτα του Σεληνόφωτος (1956), Χειμερινή Διαύγεια (1957), Χρονικό (1957), Όταν έρχεται ο Ξένος (1958), Το παράθυρο (1959), Το νεκρό σπίτι (1959), Κάτω απ' τον ίσκιο του βουνού (1960), Φιλοκτήτης (1963-1965), Ορέστης (1962-1966), Αίας (1967- 1969), Περσεφόνη (1965-1970), Αγαμέμνων (1966-1970), Χρυσόθεμις (1967-1970), Η Ελένη (1970), Ισμήνη (1966-1971), Η επιστροφή της Ιφιγένειας (1971-1972) και Φαίδρα (1974-1975).

Κοινό χαρακτηριστικό των ποιημάτων αυτών είναι ότι αποτελούν μακροσκελείς ποιητικές συνθέσεις, που όλα τα στοιχεία τους δίνουν την εντύπωση ότι αποτελούν συμπληρώματα ενός μυστηριακού θεάτρου. Τα περισσότερα δε, ποιήματα έχουν μια ιδιότυπη μορφή

δραματικού μονολόγου, εκτός από τη «Χειμερινή Διαύγεια», το «Χρονικό» και το «Όταν έρχεται ο Ξένος», όπου ο διάλογος – αν και δεν υπάρχει – υπονοείται.

Στα 13 από αυτά οι πρωταγωνιστές προέρχονται από τον αρχαίο μύθο. Μόνο 4, «Το Παράθυρο» (1960), το «Χρονικό» (1957), η «Χειμερινή Διαύγεια» (1957) και η «Σονάτα του Σεληνόφωτος» (1956) ξεφεύγουν από το αρχαιοελληνικό μυθικό μοτίβο, εντάσσονται όμως στη συλλογή λόγω άλλων κοινών χαρακτηριστικών τους με τα υπόλοιπα ποιήματα. μορφή τους: ένας εκτενής μονόλογος – εξομολόγηση που αποτελείται από μακροσκελείς ελεύθερους στίχους, με υποτονικό, κουβεντιαστό ύφος και πολλές παρεκβάσεις από το κύριο θέμα, απαγγέλλεται μπροστά σε ένα βουβό πρόσωπο από τον πρωταγωνιστή, που συνήθως είναι ένα γνωστό μυθικό πρόσωπο, που δίνει και τον τίτλο στον μονόλογο – εκτός από Το Νεκρό Σπίτι, το Κάτω από τον ίσκιο του βουνού και τον Φιλοκτήτη, στο οποίο ο ομώνυμος ήρωας είναι ο ακροατής, το βουβό πρόσωπο. Συνήθως, το βουβό πρόσωπο είναι άλλης κοινωνικής τάξης και ιδιοσυγκρασίας από αυτή του πρωταγωνιστή. Ο Ρίτσος επινόησε το βουβό πρόσωπο γιατί επιδιώκει να μην περιορίσει τοπικά και χρονικά τη σκέψη του αναγνώστη του, αναγκάζοντάς τον να δει μια διαχρονικότητα στα νοήματα των λόγων του. Οι πρωταγωνιστές αυτών των ιδιότυπων ποιητικών κειμένων είναι μυθικά ή σύγχρονα πρόσωπα από τον κύκλο των Ατρείδων, των Λαβδακιδών και τον Τρωικό, από έναν κόσμο βασανισμένων από την ίδια την ψυχή τους και την ύπαρξή τους, φοβισμένων, πυρπολημένων, αδύναμων, αφάνταστα μοναχικών και ανυπεράσπιστων μπροστά στο μοιραίο ανθρώπων. Προβάλλει τις ιστορίες τους και τους βάζει να παλεύουν με το χρόνο, τον θάνατο και την ηθική φθορά. Μέσα δε, από τον απολογισμό της ζωής τους καταλήγουν στο συμπέρασμα της ματαιότητας των θυσιών που έκαναν και του ηρωισμού που έδειξαν κατά τη διάρκεια των πολέμων. Η ομορφιά, ο πόθος, η εξουσία, η δόξα, τα γηρατειά, το ανεκπλήρωτο, η δικαιοσύνη, όλα όσα συνθέτουν το δίχτυ της ανθρώπινης μοίρας, εκτίθενται ανάδρομα με όχημα τη γλώσσα. Με κείνη τη μεγαλειώδη γλώσσα του ποιητή, που συναντά το μύθο, που εξυφαίνει και πλέκει τις μικρές μας ζωές, τις δικές μας σιωπές.

Αυτό το πρόσωπο – το δικό μας και το δικό του – θα παλέψει να αναδείξει ωσαύτως ο Ρίτσος στην Τέταρτη Διάσταση. Μέσα από διαφορετικές περσόνες λοιπόν, σύγχρονες ή μυθολογικές, θα πραγματοποιήσει καταβυθίσεις στο σκοτεινό πηγάδι της ψυχής και του υποσυνείδητου για να εντοπίσει κοράλλια και μαργαριτάρια και θησαυρούς ναυαγισμένων πλοίων τους οποίους θα χρησιμοποιήσει μέσα από την τέχνη του για να μεγαλώσει τη γνώση, να παραδώσει τον κόσμο στον άνθρωπο, να τον απελευθερώσει από την εξουσία.

Η παράσταση

Όλα τα ποιήματα χαρακτηρίζονται ως θεατρικοί αφηγηματικοί μονόλογοι, γραμμένοι σε ελεύθερο στίχο, με απλό και κάποιες φορές αντιλυρικό λεξιλόγιο και με έντονη μουσικότητα. Τα ποιήματα απαρτίζονται εκτός από το κύριο σώμα τους από έναν πρόλογο και έναν επίλογο. Ο πρόλογος συνδυάζει τη συγγραφική σκηνογραφία και σκηνοθεσία: μέσω της σκηνογραφίας παρουσιάζονται οι περιγραφικές λεπτομέρειες του χώρου μέσα στον οποίο εξελίσσονται τα αφηγηματικά δρώμενα και μέσω της σκηνοθεσίας υποδηλώνεται ο χειρισμός και η ρύθμιση των λεπτομερειών της λογοτεχνικής γραφής, δηλαδή η οργάνωση και διάταξη των γεγονότων μέσα στη ροή του χρόνου.

Στη μυσταγωγική παράσταση που μας καλεί μέσα από τη θεατρική, ερμηνευτική προσέγγιση της ταλαντούχας σκηνοθέτις και ηθοποιού, **Πολυξένης Σπυροπούλου**, να μυηθούμε στο φως και την αλήθεια ακούγονται αποσπάσματα από τα ποιήματα: «Αγαμέμνων», «Ορέστης», «Η επιστροφή της Ιφιγένειας», «Χρυσόθεμις», «Ισμήνη», «Αίας», «Φιλοκτήτης», «Φαίδρα», «Η Ελένη», «Περσεφόνη», «Η σονάτα του σεληνόφωτος», «Όταν έρχεται ο Ξένος».

Μέσα μάλιστα στο καταρχήν λιτό, αλλά εύστοχα υποβλητικό σκηνικό, ήτοι σε μια αμφίσημη αίθουσα της μνήμης, αλλά και του χρόνου, σε έναν χώρο γεμάτο αταβιστικές μνήμες και προαιώνια χαραγμένα στο νερό ίχνη, τα οποία ήγγικεν η ώρα να καταγραφούν στο χαρτί, ξετυλίγονται δίκην μονολόγων οι διαχρονικές και πανανθρώπινες ιδέες-αρχέτυπα του Ρίτσου και ενσαρκώνονται σε ανθρώπινους χαρακτήρες από καταξιωμένους και εγνωσμένους κύρους ηθοποιούς, σε σύγχρονα, καλαίσθητα κοστούμια, σε ευθύβολη κινησιολογία και σε μουσική επιμέλεια του **Στέλιου Ντάρρα και εικαστική επιμέλεια της Μαρίας Ξυνοπούλου**. Με εφόδιο μάλιστα τον ασθματικό ποιητικό-φιλοσοφικό λόγο στη σκηνή, οι διαχρονικοί, αναπάντητοι προβληματισμοί με τους οποίους καταπιάνεται το έργο του Ρίτσου, ανταμώνουν, με αντίλαλη αίσθηση, σε παραλληλισμούς διασταυρώσεων, εξορίζονται και σμίγουν εκ νέου σε ανώτερα όντα με ένα και μοναδικό σκοπό: να δώσουν στέρεη απάντηση και να ρίξουν ζείδωρο φως στα πυκνά σκοτάδια της ανθρωπότητας.

Τα γεγονότα σε όλα τα ποιήματα εκτυλίσσονται σε ένα σκηνικό σκοτεινό και στενάχωρο. Επικρατεί πάντα νύχτα και η μόνη πηγή φωτός είναι το φεγγάρι ή η λάμπα. Το φεγγάρι έχει δεσποτικό ρόλο σε όλα τα ποιήματα, καθώς είναι διαρκώς παρόν, γνωρίζει και παρατηρεί τα πάντα δημιουργώντας ένα περίεργο κλίμα που δίνει έναυσμα στον πρωταγωνιστή για εξομολόγηση. Η θέση του είναι καθαρά συμβολική. Φορτίζει άλλοτε

αρνητικά και άλλοτε θετικά την ατμόσφαιρα, καθώς αντιπροσωπεύει την αλήθεια που κρύβεται πίσω από τα πράγματα και αλλοιώνει τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε την πραγματικότητα. **Ο Στέλιος Τζολόπουλος** βγήκε το δίχως άλλο νικητής με το δύσκολο εγχείρημα και κατάφερε με τους περίτεχνους φωτισμούς του να αναπαραστήσει επιτυχώς τη λυγρή ατμόσφαιρα που αποπνέουν τα ποιήματα.

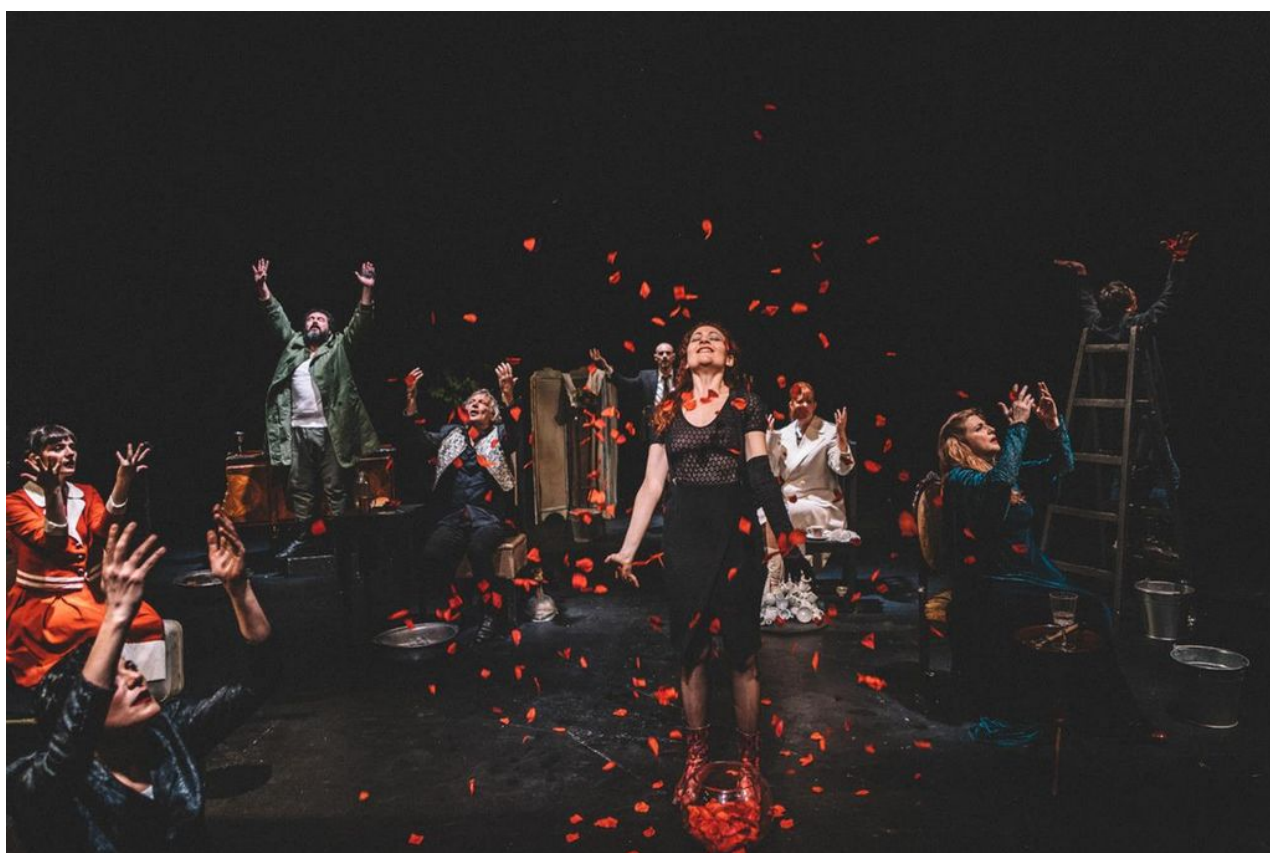

Οι ερμηνείες

Τα πρόσωπα της «Τέταρτης διάστασης» είναι πιο πολύ αντι-ήρωες, ούτε τολμηροί, ούτε φιλόδοξοι, ανυπεράσπιστοι, χαμηλόφωνοι, εξομολογητικοί, σχεδόν στάσιμοι και αναποφάσιμοι. Έχουν έναν φόβο, ένα κράτημα που τους δείχνει μικρούς, άρατους, καλυμμένους στη μοναχικότητά τους. Τα ετερόκλητα στοιχεία οργανώνονται σε μια ιδιότυπη, ερεθιστική συγχρονία» και επιχειρούν καταβυθίσεις στα σκοτεινά βάθη της ανθρώπινης ψυχής και του υποσυνειδήτου. Η γενετήσια ερημιά, οι βαθύτερες ανάγκες, οι ανασφάλειες και οι εσωτερικές αγωνιώδεις κραυγές του ανθρώπου αποτελούν, τη θεματική τους. Μέσα δε, από έναν δαίδαλο συνειρμών, αναμνήσεων, παρεκβάσεων παρακολουθούμε μια ιστορία, αλλά κυρίως παρακολουθούμε το ξετύλιγμα ενός ψυχικού κόσμου των ηρώων πολύπλοκου, πλούσιου, αντιφατικού. Μια εξομολόγηση, σαν καταστάλαγμα, σαν διαθήκη ή ακόμα σαν προσπάθεια αρπάγματος από τη ζωή μέσα από τη μνήμη ώστε σε μια απονενομημένη, ασθμαίνουσα, ακατάπαυτη προσπάθεια ο ίδιος ο ποιητής να αποτυπώσει στο χαρτί τον στεναγμό της ύλης και των ανθρώπων, να ανταποκριθεί στην πολλαπλότητα ουσιών και φαινομένων.

Αυτή δε, η σιωπή η λαλέουσα και εκκωφαντική, το ύστατο καταφύγιο του ευαίσθητου, του αδύναμου, του ηττημένου, του βαθιά συνειδητοποιημένου ανθρώπου μορφοποιήθηκε από το σύνολο των ηθοποιών με απaráμιλλο μέτρο, βάθος, συνέπεια και ερμηνευτική δεινότητα. Αποτελούν τω όντι μια καλοκουρδισμένη ομάδα και αποδεικνύονται δεινοί στο σωματικό παίξιμο, το απαραίτητο ταλέντο και την ευκταία αφοσίωση.

Ως εκ τούτου, ο ικανότατος, **Στέργιος Τζαφέρης στον ρόλο του Αγαμέμνονα**, βαδίζοντας πια στην οδό της δύση της ζωή του, στοχάζεται για να καταλήξει στο συμπέρασμα της ανωφελιμότητας του πολέμου, ενώ **ο άμεσος και πειστικός Δημήτρης Καρτόκης στον ρόλο του Ορέστη** αναρωτιέται ποια είναι η μοίρα που βαραίνει τον κάθε άνθρωπο και καθορίζει τον προορισμό του. Από την άλλη, **ο Ιορδάνης Αϊβάζογλου στον ρόλο του Αίαντα**, με μια γοητευτική πειστικότητα μας κάνει κοινωνούς της τραγικότητας της σύγκρουσης του ανθρώπου με το κοινωνικό του περιβάλλον, ενώ ο ακριβέστατος με την πολύ καλή άρθρωση, **Μάριος Μεβουλιώτης** στον ρόλο του Νεπτόλεμου μας μιλάει για την ανάγκη το άτομο να διαδραματίσει ενεργό ρόλο, ακόμη και ενάντια στην προσωπική του διάθεση. **Η Ρούλα Παντελίδου** ως Φαίδρα μας περιγράφει με προσήλωση, μέτρο και αξιοθαύμαστη χάρη τον έρωτα που τυφλώνει το νου και μπορεί να οδηγήσει στην εκδίκηση και στο θάνατο, ενώ η **Πολυξένη Σπυροπούλου με** αφοπλιστική άνεση, εκφραστικότητα και αναμφήριστη δεξιοτεχνία στον ρόλο της Περσεφόνης έχοντας βυθίσει τη ζωή της στο απόλυτο σκοτάδι του Κάτω Κόσμου, σχολιάζει τις καταστάσεις που οδηγούν σε υποταγή στα θέλω των άλλων καταλήγοντας στην αλλοτρίωση του «εγώ». Κάποιους πάλι από τους ήρωες τούς χρησιμοποιεί αλληγορικά για να σχολιάσει την εποχή του, τους αγώνες που δόθηκαν για την απελευθέρωση του λαού και τις κοινωνικές και ηθικές συνέπειες που αντιμετώπισαν οι άνθρωποι, λόγω των επιλογών ή των ιδεολογιών τους. Η Ελένη για παράδειγμα που την υποδύεται και σωματοποιεί επιτυχώς η **Μελίνα Αποστολίδου** χρησιμοποιείται σαν σύμβολο για να γίνουν έμμεσοι υπαινιγμοί κατά της δικτατορίας, ενώ μοιρολογεί για την ομορφιά και τα χρόνια που θυσίασε εξαιτίας ενός ανώφελου, μακροχρόνιου πολέμου, χωρίς κανένα νικητή στο τέλος.

Γίνεται σαφές λοιπόν, ότι αυτή η τάση των πρωταγωνιστών για αναπόληση είναι το αποτέλεσμα της φυσιολογικής φθοράς που επιφέρει ο χρόνος. Το μεγάλο της ηλικίας ξυπνάει τη μνήμη, κάνοντάς τους στοχαστικούς και μελαγχολικούς. Πάσχουν από μοναξιά,

υποτονικότητα και αδράνεια. Έχουν φτάσει σε ένα τέλμα και αυτό τους προκαλεί ανασφάλεια για το μέλλον τους. Έτσι και η “Χρυσόθεμις” που την υποδύεται η **Μάρα Τσικάρα**, ζει στη δική της μοναξιά μετά τον θάνατο των δικών της, όμως έχει καταφέρει να συμφιλιωθεί με το χρόνο, τη φθορά και το θάνατο. Τέλος, η **Αίγλη Κατσίκη**, η Ιφιγένεια, στο ποίημα «Επιστροφή της Ιφιγένειας» επιστρέφει στην αλλοτριωμένη πατρίδα της και τη βρίσκει σε πλήρη αποσύνθεση και εντελώς ρημαγμένη από καταστάσεις και ανθρώπους που την εκμεταλλεύτηκαν και την οδήγησαν στην απόλυτη φθορά. Έτσι η Ιφιγένεια αντιλαμβάνεται ότι τα πάντα στη ζωή είναι μάταια.

Συμπερασματικά

Η «Τέταρτη διάσταση», με τις δέκα εφτά ξεχωριστές ποιητικές συνθέσεις, μοναδικά κείμενα- προκλήσεις για ερμηνευτική πραγμάτωση, συγκαταλέγεται στις κορωνίδες της παγκόσμιας ποίησης του 20ου αιώνα. Αποτελεί τη συγκλονιστικότερη παρακαταθήκη του ποιητή, ενώ είναι η σύνοψη όλων των έργων του – σύμφωνα με τον ίδιο. Συνιστά συνάμα θησαυρό φιλοσοφικό, ποιητικό και λογοτεχνικό σε μια κατάθεση της δικής του βιωματικής «αλήθειας». Η Πολυξένη Σπυροπούλου μελέτησε βαθιά τα σπουδαία ποιήματα και με την εύστοχη επιλογή των αποσπασμάτων και τη δεινή ερμηνευτική απόδοση των ηρώων μας χαρίτωσε με ένα μωσαϊκό πολυφωνίας και διαλεκτικότητας τόσο μεταξύ των ηθοποιών, όσο και μεταξύ αφηγητών και κοινού. Η έντονη αξίζει να υπογραμμίσουμε αυτή απόσταση προς το κοινό και η απόδοση ενός εσωτερικού σχεδόν μονολόγου στις αφηγήσεις, προσδίδει στο έργο αυθεντικότητα και δραματικότητα, καθώς οι θεατές είναι σαν να κρυφακούν κατά κάποιο τρόπο τις ανεκλάλητες σκέψεις του Ρίτσου. Το αποτέλεσμα της θεατρικής πράξης, η οποία συνιστά το δίχως άλλο δραματοποιημένη μαθητεία ζωής έχει ένταση και αμεσότητα αντιθετικών καταστάσεων σε κυκλικό επαναπροσδιορισμό και ως σχήμα θεατρικής προφορικής αφήγησης, αλλά και ως αφυπνιστικής πράξης.

Κριτική :Ευθύμιος Ιωαννίδης

Χαίρετε, είμαι ο Ευθύμιος, είμαι φιλόλογος και συντάκτης της πολιτιστικής ιστοσελίδας Thess culture.gr. Αγαπώ πολύ τη μουσική, τις τέχνες, την ανάγνωση και το θέατρο, ενώ συνεντεύξεις μου και κριτικές μου έχουν δημοσιευτεί κατά καιρούς στον ηλεκτρονικό τύπο. Διαχειρίζομαι παράλληλα τις σελίδες «Ορθογραφία και ορθοέπεια», «Βιβλιοφιλία και βιβλιολογία» και υπήρξα επί πολλά έτη ενεργό μέλος και συντονιστής στις λέσχες ανάγνωσης των βιβλιοθηκών του Δήμου Κορδελιού- Ευόσμου.

